

ТЭАРЭТЫЧНЫЯ АСПЕКТЫ АЗНАЧЭННЯ І КЛАСІФІКАЦЫІ ІНФАРМАЦЫЙНЫХ РЭСУРСАУ БІБЛІЯТЭК

У наш час інфармацыя ператварылася ў каштоўны рэсурс нароўні з энергетычнымі, працоўнымі, фінансавымі і іншымі рэсурсамі, якія складаюць патэнцыял любой краіны.

Інфармацыйныя рэсурсы як навуковае паняцце пачало фарміравацца ў канцы 70 – пачатку 80-х гадоў ХХ ст. Тым не менш адзінага значэння гэтага паняцця пакуль няма. Яно трактуецца або ў вузкім, або ў шырокім сэнсе. Існуюць таксама значэнні, якія характарызуюць інфармацыйныя рэсурсы адначасова у вузкім і шырокім сэнсе.

У вузкім сэнсе інфармацыйныя рэсурсы звычайна разумеюць як асобныя дакументы, асобныя масівы дакументаў, сукупнасці даных: базы і банкі даных, бібліятэчныя і архіўныя фонды і інш. Крыху шырэй значэнні, якія трактуюць інфармацыйныя рэсурсы як інфармацыю, веды, звесткі, факты, зафіксаваныя на матэрыяльных носбітах, гэта значыць як дакументы. Існуюць і такія значэнні, якія інфармацыйныя рэсурсы абмяжоваюць толькі электроннымі крыніцамі інфармацыі [1, 5].

У шырокім сэнсе інфармацыйнымі рэсурсамі называюць інфармацыю, даныя, веды ў цэлым. Акрамя таго, іншы раз у паняцце інфармацыйных рэсурсаў уключаюць элементы матэрыяльна-тэхнічнай базы: будынкі, інфармацыйныя сродкі (інфармацыйную тэхніку і тэхналогіі), а таксама кадры і спецыялістаў у галіне інфармацыі. Прыводзяцца значэнні, дзе інфармацыйныя рэсурсы разумеюцца як бібліятэкі, архівы, музеі, інфармацыйныя цэнтры ў сукупнасці, а таксама як увесь патэнцыял навукі, культуры і адукацыі [6, 13].

У бібліятэказнаўстве публікацый, якія б адлюстроўвалі навуковыя падыходы да значэння інфармацыйных рэсурсаў бібліятэк, пакуль што няма. Выключэннем з'яўляецца артыкул В.Е.Лявончыкава [8]. У ім аўтар адзначае асноўныя ўласцівасці, падыходы да значэння інфармацыйных рэсурсаў, разважае наконт іх мінімальнай адзінкі. Аднак дакладнага значэння тэрміна «інфармацыйныя рэсурсы» не дае. Па меркаванні В.Е.Лявончыкава, элементамі інфармацыйных рэсурсаў у шырокім сэнсе з'яўляюцца сацыяльная інфармацыя, сродкі апрацоўкі інфармацыі, людзі, а ў вузкім сэнсе – дакументальныя, фактаграфічныя і бібліяграфічныя рэсурсы. Зыходзячы з пазіцыі аўтара, трэба думаць, што вучоны разумее інфармацыйныя рэсурсы адначасова ў вузкім і шырокім сэнсах.

Большасць з існуючых значэнняў усё ж такі ўжываюцца ў вузкім сэнсе. У адпаведнасці з ім інфармацыйныя рэсурсы разумеюцца як інфармацыя, веды, зафіксаваныя на матэрыяльных носбітах. Значыць, інфармацыйныя рэсурсы – гэта некаторая сукупнасць дакументаў. Але простае сукупнасці дакументаў недастаткова, каб задаволіць інфармацыйныя патрэбы карыстальнікаў. Для гэтага яна павінна быць абавязкова сістэматызавана і ўпарадкавана [2]. Асноўным сацыяльным інстытутам, які выконвае гэту задачу, з'яўляюцца бібліятэкі. Бібліятэкі ўпарадкоўваюць дакументы, якія да іх паступаюць, і такім чынам фарміруюць фонд.

Такім чынам, *інфармацыйныя рэсурсы – гэта ўпарадкаваная сукупнасць дакументаў для задавальнення інфармацыйных патрэб грамадства.*

Існуе мноства публікацый, прысвечаных практычным пытанням арганізацыі і выкарыстання інфармацыйных рэсурсаў бібліятэк. Ужываючы тэрмін «інфармацыйныя рэсурсы», многія спецыялісты маюць на ўвазе бібліятэчныя фонды, каталогі і картатэкі, асобныя сукупнасці дакументаў і асобныя дакументы на розных відах носбітаў, а таксама дакументы, да якіх забяспечваецца аддалены доступ. Але часцей за ўсё пад інфармацыйнымі рэсурсамі разумеюць бібліятэчныя фонды і дакументы, якія іх складаюць. Напрыклад: «Базай інфармацыйных рэсурсаў (ІР) па навуцы і тэхніцы служаць фонды РНТБ...» [9, с. 66]. Такія сцвярджэнні дастаткова абгрунтаваныя, паколькі бібліятэчны фонд – аснова дзейнасці любой бібліятэкі. Менавіта ён вызначае змест, паўнату і якасць задавальнення і развіцця інфармацыйных патрэб карыстальнікаў бібліятэк.

Бібліятэчны фонд уключае розныя віды дакументаў, сабраных у адпаведнасці з профілем бібліятэкі, інтарэсамі і інфармацыйнымі патрэбамі яе карыстальнікаў. Адзін з выдатных тэарэтыкаў-фондаведаў бібліятэчнай справы Ю.М.Сталяроў так вызначыў бібліятэчны фонд: «Бібліятэчны фонд – гэта сістэматызаваная сукупнасць дакументаў, якая адпавядае задачам, тыпу, профілю бібліятэкі, а таксама інфармацыйным патрэбам яе абанентаў і прызначана для

выкарыстання і захоўвання дакументаў на працягу ўсяго часу, пакуль яны ўяўляюць для абанентаў рэальную або патэнцыяльную каштоўнасць» [12, с. 48]. Такім чынам, азначэнне «бібліятэчны фонд» знаходзіцца ў адпаведнасці з вышэйпрыведзеным азначэннем «інфармацыйныя рэсурсы». У абодвух выпадках адзначаецца, што іх характарызуе ўпарадкаваная сукупнасць дакументаў, створаная для задавальнення інфармацыйных патрэб карыстальнікаў. Аднак тэрмін «інфармацыйныя рэсурсы» і тэрмін «бібліятэчны фонд» не сінанімічныя.

Радзей, чым бібліятэчны фонд, інфармацыйнымі рэсурсамі называюць каталогі (традыцыйныя і электронныя), бібліяграфічныя картатэкі і базы даных, якія з'яўляюцца важнейшай часткай даведчна-бібліяграфічнага апарату бібліятэкі. Часткова гэта тлумачыцца тым, што ў бібліятэчнай практыцы традыцыйна склалася размежаванне бібліятэчнага фонду і даведчна-бібліяграфічнага апарату. Тым не менш, паміж бібліятэчным фондам і даведчна-бібліяграфічным апаратам бібліятэкі існуе цесная сувязь. Гэта адзначаў Ю.М.Сталяроў, разглядаючы бібліятэку як сістэму, у якой кожны элемент (падсістэма) знаходзіцца ў неразрыўнай дыялектычнай сувязі з іншымі элементамі (падсістэмамі) [11]. Каталогі, картатэкі і базы даных раскрываюць змест бібліятэчнага фонду ва ўсіх істотных для карыстальніка аспектах. Сярод традыцыйных каталогаў найбольш распаўсюджаны алфавітныя, сістэматычныя і прадметныя. Значную перавагу перад традыцыйнымі каталогамі мае электронны каталог, паколькі спалучае ў сабе ўсе іх магчымасці пошуку.

Бібліятэчны каталог уключае дакументальна зафіксаваную інфармацыю аб усіх дакументах, якія ўваходзяць у фонд бібліятэкі, у выглядзе бібліяграфічных запісаў. Бібліяграфічныя запісы фіксуюцца на каталожных картках, расстаўленых у каталозе ў адпаведным парадку. У гэтым выглядзе запісы ўяўляюць своеасаблівыя дакументы. Адсюль вынікае, што бібліятэчны каталог уяўляе сабой упарадкаваны масіў дакументаў. Да таго ж, па сцвярджэнні А.П.Коршунава, «любая бібліяграфічная інфармацыя, зафіксаваная ў некаторай завершанай дакументальнай форме (няхай гэта будзе пісьмовая даведка, выкананая паводле запыту спажыўца, друкаваны паказальнік літаратуры або каталог бібліятэкі), з'яўляецца бібліяграфічным дапаможнікам». А бібліяграфічны дапаможнік, згодна А.П.Коршунаву, – гэта «пэўнае ўпарадкаванае мноства бібліяграфічных запісаў, аб'яднаных адзінствам задумы, прызначэння, формы і (або) зместу заключанай у дапаможніку бібліяграфічнай інфармацыі» [7, с. 32]. Значыць, бібліятэчны каталог уяўляе ўпарадкаваную сукупнасць запісаў, якая садзейнічае рэалізацыі сувязі карыстальніка з дакументам з фонду бібліятэкі, накіравана на задавальненне інфармацыйных патрэб карыстальнікаў. Акрамя таго, будучы ў цэлым бібліяграфічным дапаможнікам, бібліятэчны каталог з'яўляецца дакументам.

Аналагічным чынам можна прадставіць і электронны каталог, бібліяграфічныя картатэкі і базы даных, якія таксама ўяўляюць сабой упарадкаваныя сукупнасці запісаў, толькі запісы ў электронным каталозе і базах даных размяшчаюцца не на картках, а на энергетычных матэрыяльных носбітах.

Картатэкі дапаўняюць каталогі, раскрываючы фонд бібліятэкі ў такіх аспектах, якія ў каталогах не прадстаўлены. Так, дапаўненнем да каталога кніг служыць картатэка артыкулаў з перыядычных выданняў. Усе каталогі, картатэкі і базы даных бібліятэкі ўзаемазвязаны і ўзаемадзеіваюць паміж сабою, утвараючы сістэму. Пад сістэмай бібліятэчных каталогаў і картатэк належыць разумець сукупнасць планамерна арганізаваных і ўзаемадапаўняльных бібліяграфічных каталогаў і бібліяграфічных картатэк [4, с.31]. Акрамя таго, што яны ўзаемазвязаны і ўзаемадзеіваюць, яны яшчэ і пэўным чынам арганізаваны.

Са сказанага вынікае: каталогі, бібліяграфічныя картатэкі і базы даных кожнай бібліятэкі, узятыя паасобку, па сваім унутраным нападуненні ўяўляюць упарадкаваную сукупнасць запісаў (дакументаў). У цэлым як матэрыяльныя носбіты інфармацыі яны з'яўляюцца дакументамі, якія, у сваю чаргу, ўзаемазвязаны, ўзаемадзеіваюць паміж сабою і адпаведным чынам арганізаваны ў бібліятэцы. Гэта значыць, што са знешняга боку яны таксама ўяўляюць упарадкаваную сукупнасць дакументаў і ў абодвух выпадках маюць агульную мэту – задавальненне інфармацыйных патрэб карыстальнікаў.

Такім чынам, тэрмінам «інфармацыйныя рэсурсы» нельга замяняць тэрмін «бібліятэчны фонд», паколькі тэрмін «інфармацыйныя рэсурсы» можна ўжываць і ў дачыненні да сістэмы каталогаў, бібліяграфічных картатэк і баз даных бібліятэкі. Адсюль вынікае, што бібліятэчны фонд, сістэма каталогаў, бібліяграфічных картатэк і баз даных, з'яўляючыся ўпарадкаванай сукупнасцю дакументаў для задавальнення інфармацыйных патрэб карыстальнікаў, выступаюць важнейшымі састаўнымі часткамі інфармацыйных рэсурсаў бібліятэк. Гэта значыць, што паняцце

інфармацыйных рэсурсаў бібліятэк для бібліятэчных фондаў, каталогаў, бібліяграфічных картатэк і баз даных – гэта больш шырокае, інтэграцыйнае паняцце.

Абапіраючыся на метадалогію пабудовы двухконтурнай сістэмнай мадэлі бібліятэкі, прапанаванай Ю.М. Сталяровым [10], правамоцна гаварыць аб двухконтурнай мадэлі інфармацыйных рэсурсаў бібліятэкі. Бібліятэчны фонд складае першы контур, плоскасны. Сістэма каталогаў, бібліяграфічных картатэк і баз даных, уяўляючы сабой мадэль фонду, з'яўляецца другім контурам, аб'ёмным. Якасным адрозненнем другога контуру ад першага з'яўляецца тое, што другі прадстаўлены на дакументарным узроўні, гэта значыць, што ён існуе ў форме дакументаў. Такім чынам, фонд – найбольш важны элемент двухконтурнай мадэлі інфармацыйных рэсурсаў бібліятэкі, а каталог, бібліяграфічная картатэка і база даных з'яўляюцца яго «люстэркам». Змяненні ў бібліятэчным фондзе прывядуць да змяненняў у каталозе. У сваю чаргу змяненні ў каталозе не паўплываюць істотным чынам на стан фонду.

Цэнтральным пытаннем для тэорыі інфармацыйных рэсурсаў з'яўляецца іх класіфікацыя. Аднак універсальнай класіфікацыі інфармацыйных рэсурсаў як у бібліятэказнастве, так і ў іншых галінах не існуе. Застаецца дыскусійным пытанне аб выбары асноўных прымет класіфікацыі. Спецыялісты прыводзяць ад аднаго да дзесяці прымет дзялення інфармацыйных рэсурсаў (форма ўласнасці, змест, прызначэнне, від носбіта, форма прадстаўлення і інш.). Зыходзячы са спецыфікі сваёй дзейнасці і актуальнасці вырашаемых задач, яны распрацоўваюць лакальныя віды класіфікацыі. У выніку кожны з апошніх набывае розную структуру і ступень нападнення. Напрыклад, П.Бакут і Ю.Шумілаў вылучаюць такія прыметы дзялення інфармацыйных рэсурсаў, як паходжанне, перспектыва выкарыстання, значэнне, форма ўласнасці. Па паходжанні інфармацыйныя рэсурсы дзеляцца на прыродныя і штучныя, па перспектыве выкарыстання – на аднаўляльныя і неаднаўляльныя, па значэнні – на стратэгічныя і тактычныя і г.д. [3].

Найбольш значнай прыметай для размежавання сучасных інфармацыйных рэсурсаў бібліятэк з'яўляецца форма прадстаўлення. Па гэтай прымеце інфармацыйныя рэсурсы можна падзяліць на друкаваныя (традыцыйныя) і недрукаваныя (нетрадыцыйныя). Да нетрадыцыйных інфармацыйных рэсурсаў адносяцца мікраформы (мікрафільмы, мікрафішы і інш.); аўдыё- і (або) відэадакументы (фонадакументы, відэадакументы і інш.); электронныя дакументы.

Акрамя таго, асаблівае значэнне маюць такія прыметы класіфікацыі, як аб'ём (кнігі, брашуры, часопісы, газеты і інш.); чытацкае і мэтавае прызначэнне (навуковыя, навукова-папулярныя, вытворчыя, вучэбныя); змест (прыродазнаўчыя, медыцынскія, тэхнічныя, сельскагаспадарчыя і інш.); прыналежнасць (бібліятэчныя, архіўныя, музейныя і інш.).

Зыходзячы з тэарэтычных асноў класіфікацыі, прымет дзялення з'яў можа быць мноства. Адсюль вынікае, што пабудаваная адзіная класіфікацыя інфармацыйных рэсурсаў немагчыма. У ходзе даследаванняў інфармацыйных рэсурсаў могуць называцца розныя прыметы і стварацца розныя віды класіфікацыі, адпаведныя мэтам і задачам гэтых даследаванняў.

Такім чынам, інфармацыйныя рэсурсы бібліятэк – гэта ўпарадкаваная сукупнасць дакументаў для задавальнення інфармацыйных патрэб карыстальнікаў. Інфармацыйныя рэсурсы бібліятэк уключаюць бібліятэчны фонд, сістэму каталогаў (традыцыйных і электронных), бібліяграфічных картатэк і баз даных. Гэтыя элементы ўтвараюць двухконтурную сістэмную мадэль інфармацыйных рэсурсаў бібліятэк: першы контур – бібліятэчны фонд, другі контур – каталогі, бібліяграфічныя картатэкі і базы даных (мадэлі фонду). Асноўнай прыметай класіфікацыі інфармацыйных рэсурсаў бібліятэк служыць форма прадстаўлення. Па форме прадстаўлення інфармацыйныя рэсурсы дзеляцца на друкаваныя (традыцыйныя) і недрукаваныя (нетрадыцыйныя).

1. *Артамонав Г.Т.* Информатика: теория и практика (заготовки к книге) // Научно-техническая информация. Сер. 1. Организация и методика информационной работы. – 1998. – №12. – С.29—33.

2. *Асфандиаров Б.М.* Вопросы правовой охраны информационных ресурсов // Научно-техническая информация. Сер. 1. Организация и методика информационной работы. – 1999. – №5. – С.1—6.

3. *Бакут П., Шумилов Ю.* Теория информационных ресурсов // XXV юбилейная международная конференция «Новые информационные технологии в науке, образовании, телекоммуникации и бизнесе»: Труды конф. – Гурзуф: Б. и., 1998. – С.154—158.

4. *ГОСТ 7.0-99 «Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения».* Введен 07.01.2000 // Стандарты по библиотечному делу: Сб. / Сост.: Захарчук Т.В., Петрова Л.И. и др. – СПб: Профессия, 2000. – С.411—461.
5. *Зиновьева Н.Б.* Информационная культура личности: введение в курс: Учеб. пособие для вузов культуры и искусства / Под ред. И.И. Горловой. – Краснодар: Краснодар. гос. акад. культуры, 1996. – 136с.
6. *Кедровский О.В.* Информационные ресурсы и информационная политика // Научно-техническая информация. Сер. 1. Организация и методика информационной работы. – 1988. – №7. – С.2—4.
7. *Коршунов О.П.* Библиографоведение. Общий курс: Учебник. – М.: Книжная палата, 1990. – 232с.
8. *Лявончыкаў В.Е.* Інфармацыйныя рэсурсы. Тэарэтычны аспект // Інфармацыйныя рэсурсы бібліятэк і іх кадравое забеспячэнне: Матэрыялы міжнар. навук-практ. канф. (23—26 мая 2000 г., Мінск) / Навук. рэд., склад. і аўтар прадм. М.А.Яцэвіч. – Мн.: Выд. ТАА «Красіка-Прынт», 2000. – С.62—65.
9. *Маркова А.А.* Информационно-библиотечные ресурсы по науке и технике в Республике Беларусь: состояние и проблемы // Інфармацыйныя рэсурсы бібліятэк і іх кадравое забеспячэнне: Матэрыялы міжнар. навук.-практ. канф. (23—26 мая 2000 г., Мінск) / Навук. рэд., склад. і аўтар прадм. М.А.Яцэвіч. – Мн.: Выд. ТАА «Красіка-Прынт», 2000. – С. 66—68.
10. *Столяров Ю.Н.* Библиотека – двухконтурная система // Научные и технические библиотеки. – 2002. – №11. – С.5—24.
11. *Столяров Ю.Н.* Библиотека: структурно-функциональный подход. – М.: Книга. – 1981. – 255с.
12. *Столяров Ю.Н.* Библиотечный фонд: Учебник. – М.: Книжная палата, 1991. – 270с.
13. *Урсул А.Д.* Информатизация общества. Введение в социальную информатику: Учеб. пособие – М.: Акад. обществ. наук при ЦК КПС, 1990. – 191с.